

ВАСИЛИЈЕ ВРАНИЋ

(Marquette University, Milwaukee, WI, USA)

АУТОРИТЕТ ВАСЕЉЕНСКОГ ПАТРИЈАРХА У ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ: ИСТОРИЈСКО-КАНОНСКА АНАЛИЗА

Током двадесетог века, тачна улога и обим јурисдикционе власти цариградског патријарха у оквиру заједнице православних цркава заокупљали су пажњу и теолога и историчара. Проблем дефинисања улоге тог патријарха поново је актуелизован интензивирањем саборних саветовања православних цркава. Циљ овог рада је да покаже да претензије Васељенске патријаршије на универзалну јурисдикцију над целом православном дијаспором, и на право коначне арбитраже међу православним црквама, као и њена амбиција за врховним вођством и доминацијом над целокупном заједницом православних, не налазе потпору у православној еклисиологији. Доказивању ове тезе ће се приступити кроз перспективу релевантних прескрипција православног канонског права, која ће бити контекстуализована кроз анализу историје хришћанске Цркве, најпре патристичког периода, пошто ове дисциплине играју виталну улогу у православном схватању еклисиолошког предања.

Кључне речи: византијска еклисиологија, канонско право, Цариградска патријаршија, православна јурисдикција, православна дијаспора

During the 20th century, the exact role and the scope of jurisdictional authority of the Ecumenical Patriarch was an object of attention of both theologians and historians. The problem of defining the Patriarch was reactualized through the intensification of conciliar negotiations of Orthodox Churches. The purpose of this article is to demonstrate that the pretensions of the Ecumenical Patriarch for universal jurisdiction over the entire Orthodox Diaspora, and the pretensions for the right of final arbitration in the ecclesial matters of the entire Orthodox communion, do not have a support in the Orthodox Ecclesiology. This will be argued in a historical analysis of the relevant prescriptions of the Eastern Orthodox Canon Law, which will be placed into the context of the history of the Christian Church, primarily of the Patristic pe-

riod, since there disciplines play a vital role in the Orthodox understanding of Ecclesiological Tradition.

Keywords: Byzantine Ecclesiology; Byzantine Canon Law; Patriarchate of Constantinople; Orthodox Jurisdiction; Orthodox Diaspora

Увод

Тачан обим власти цариградског епископа био је спорна тачка у хришћанству још од четвртог века. Иако је Цариград званично основан 330. године после Христа, већ педесет година касније Цариградска епископска катедра бива уздигнута на друго место по достојанству у Цркви. Током следећег века (око 120 година по оснивању града), цариградски епископ је на Халкидонском сабору добио титулу патријарха, заједно са епископима древних катедр Рима, Александрије, Антиохије и Јерусалима. Већ крајем петог века цариградски патријарх носи титулу васељенског патријарха. Није необично да је после тако наглог успона Цариградске катедре у угледу и значају остало неколико неразјашњених питања, од којих је у последње време најактуелније оно о тачној улози и обиму власти васељенског патријарха. Да ли његова титула „васељенски“, која је општеприхваћена у савременом православљу, означава обим његове јурисдикције и ауторитета?

Садашње схватање тачног обима власти васељенског патријарха у православном свету често је предмет спорова. Анализа савременог православног црквеног поретка ће показати да у основи постоје два схватања: максималистичко, које предлажу заступници интереса васељенског трона, и минималистичко, ватрено промовисано од стране Руске православне цркве, која због своје величине и општег утицаја захтева сукцесију прерогатива додељених Цариградској цркви кроз древне каноне.¹ Општим признавањем максималистичких тврдњи Цариграда Руска црква би осим престижа изгубила и велики део територија које је задобила мисионарским радом, а пре свега јурисдикцију над својом дијаспором.

Циљ овог рада је да понуди одговор на питање обима јурисдикције и ауторитета васељенског патријарха у савременој православној заједници. Да бисмо тај циљ постигли, најпре ћемо укратко изложити засебно два екстремна схватања власти васељенског патријарха ради јасног дефинисања оба становишта. Потом ћемо обе тврдње размотрити са канонско-историјске тачке гледишта, пошто су и максималистичке и минималистичке тврдње утемељене у том миљеу.

¹ Углед Цариградске цркве се захваљујући политичком значају Цариграда као престоног града нагло уздигао (види 28. канон Четвртог васељенског сабора). После пада Византијског царства 1453. године Цариград губи свој политички утицај. Од тада па све до 1917. године Московска патријаршија је заузимала једнако место у последњем православном царству — царској Русији, какво место је уживао Цариград у Византији. Сасвим је природно да се у таквој политичкој клими јавила идеја о Москви као наследници повластица које је имао Цариград.

Максималистичко схватање ауторитета васељенског патријарха

Заступници максималистичког схватања власти цариградског патријарха сматрају да цариградски трон ужива значај без преседана у заједници православних цркава.

Тако узвишен карактер службе васељенског патријарха условљен је Великом шизмом из 1054. године, тј. званичним раздвајањем Истока и Запада. Од момента када је раскинуто јединство између катедре „Старог Рима“, која је традиционално уживала првенство части у хришћанству, са осталим патријаршијама на Истоку (Цариградска, Александријска, Антиохијска и Јерусалимска патријаршија), Цариградска катедра је, будући друга по части, наследила примарни статус у православној цркви.² Тај статус је обично дефинисан у смислу председавања међу православним патријаршијама и аутокефалним црквама, а манифестује се у историјском одавању почasti и у међусобним односима у братском духу.³

Патријарха у медијима често називају вођом неколико милиона (православних) хришћана, а његова власт би наводно требало да превазилази националне и етничке границе.⁴ На званичној интернет презентацији Грчке православне архиепископије у Америци, која је под јурисдикцијом Васељенске патријаршије, могу се наћи паралеле између Ватикана као срца римокатолицизма и Цариграда као срца православног хришћанства, што наговештава сличности између улоге Ватикана у римокатолицизму и Цариградске патријаршије у литургичком заједништву православних цркава.⁵ Патријаршија је представљена и

² Цар Константин Велики је саградио Цариград са намером да премести престоницу Римског царства из Рима на обале Босфора. Сам цар је прозвао нову престоницу „Новим Римом“ на освешћењу града 30. маја 330. године. Од тог дана град постаје престоница Царства све до пада под Турке 29. маја 1453. године, под чијом влашћу остаје до данас. Види: *K. Ware, Eastern Christendom. The Oxford Illustrated History of Christianity*, ed. *J. McManners*, Oxford 2001, 123; *J. Meyendorff, The Orthodox Church*, New York 1996, 132; *P. Nathanail, The Ecumenical Patriarchate of Constantinople*, <http://www.goarch.org/ourfaith/ourfaith8880> 10/23/07

³ Званична интернет презентација Васељенске патријаршије: Bartholomew Archbishop of Constantinople, New Rome and Ecumenical Patriarch, www.ec-patr.org/athp/index.php?lang=en 10/17/07; Званична интернет презентација Васељенске патријаршије при европским институцијама: Ecumenical Patriarchate www.eglise-orthodoxe.be/Hierarchen/A_Hierarchen01_diocesan/Bartholomew_of_Constantinople.html 11/02/07; The Official Internet Presentation of the Exarchate of Belgium of the Ecumenical Patriarchate, http://www.orthodoxia.be/FRbisdom/01_patriarchaat.html 1/19/09.

⁴ Ibid.; види такође: Bartholomew Archbishop of Constantinople, New Rome and Ecumenical Patriarch, www.ec-patr.org/athp/index.php?lang=en; Званична интернет презентација Православне грчке архиепископије у Америци: His All Holiness, www.goarch.org/en/special/usvisit2002/holiness/holiness_FAQ.asp 11/01/07; Ecumenical Patriarch Bartholomew Head of the Holy Orthodox Church, World Leader for Peace and Reconciliation, <http://www.goarch.org/special/usvisit2004/holiness/holiness02> 1/19/09.

⁵ *Nathanail*, The Ecumenical Patriarchate of Constantinople, paul.goarch.org/print/en/ourfaith/article8880.asp 10/23/07; Ecumenical Patriarch Bartholomew Head of the Holy Orthodox Church, World Leader for Peace and Reconciliation, <http://www.goarch.org/special/usvisit2004/holiness/holiness02> 1/19/09.

као „седиште *вође* православног хришћанства, Цркве која аутентично проповеда изворну уједињену Цркву и којој је лојално око 250 милиона верних у целом свету“.⁶ Она је „светски центар источне православне цркве,“ а патријарх је „чувар неизмењених суштинских начела и праксе неподељеног хришћанства“,⁷ и „врховни духовни вођа“ свих православних хришћана.⁸

Цариградски патријарх носи титулу васељенски.⁹ Неки теолози повежу ову веома узвишену титулу са претензијама патријарха на врло широку јурисдикциону власт.¹⁰ Ипак, сама Васељенска патријаршија, мада не помињући такву везу, заиста веома широко схвата свој јурисдикциони ауторитет. Истина, она не претендује на власт над аутокефалним православним црквама, али често саму себе назива „Мајком Црквом“, пошто су многе од словенских цркава основане захваљујући мисионарским активностима Васељенске патријаршије.¹¹ Ипак, на основу 28. канона Четвртог васељенског сабора (Халкидонски сабор 451. године), Васељенска патријаршија тежи ка јурисдикционој власти над целокупном православном дијаспором, тј. над епархијама које су изван традиционалних географских граница аутокефалних цркава.¹² Присталице максималистичког схватања власти Васељенске патријаршије налазе основу за ову веома храбру тврдњу у 3. канону Другог васељенског сабора (Цариградски сабор 381. године), којим је епископ Цариграда добио прерогативе части једнаке епископу Рима.¹³ Они даље тврде да је Халки-

⁶ Ibid.

⁷ His All Holiness, www.goarch.org/en/special/usvisit2002/holiness/holiness_FAQ.asp 11/01/07; види такође Ecumenical Patriarch Bartholomew Head of the Holy Orthodox Church, World Leader for Peace and Reconciliation, <http://www.goarch.org/special/usvisit2004/holiness/holiness02> 1/19/09.

⁸ *Nathanail*, The Ecumenical Patriarchate, paul.goarch.org/print/en/ourfaith/article8880.asp 10/23/07; Ecumenical Patriarch Bartholomew Head of the Holy Orthodox Church, World Leader for Peace and Reconciliation, <http://www.goarch.org/special/usvisit2004/holiness/holiness02> 1/19/09.

⁹ Ова титула је изворно била повезана са римским епископима. Види: *J. D. Mansi*, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Florence and Venice 1759–1798, 6:1005, 1012. Међутим, због растућег утицаја цариградског трона патријарх је понео исту титулу као и римски епископ. У V веку је први пут забележено коришћење те титуле у вези са цариградским патријархом када се патријарх Акакије (471–489) њоме ословљава. Неколико година касније патријарси Јован Кападокијац (518–520) и Мина (536–552) такође су ословљавани на исти начин. Види: *Mansi*, *ibid.*, 8:1038. Ипак, тек патријарх Јован Посник (†595) први пут употребљава титулу васељенског патријарха и у званичној преписци. Он је том титулом потписивао писма папи римском Григорију Двојеслову (590–604), на шта је овај уложио оштар протест у серији писама. Види: Ecumenical Patriarch. *The Blackwell Dictionary of Eastern Christianity*, eds. *K. Perry, D. J. Melling, D. Brady, S. H. Griffith, and J. Healy*, Oxford 1999, 172; види такође *D. Constantelos*, *The Origins and Authority of the Ecumenical Patriarchate of the Orthodox Church*, <http://www.goarch.org/ourfaith/ourfaith8148> 1/19/09.

¹⁰ *Constantelos*, *The Origins of the Ecumenical Patriarchate*, <http://www.goarch.org/ourfaith/ourfaith8148> 1/19/09.

¹¹ Званична интернет презентација Васељенске патријаршије: Ecumenical Patriarchate, www.ec-patr.org/patrdisplay.php?lang=en&id=5 10/17/07.

¹² Званична Интернет презентација Васељенске патријаршије: Ecumenical Patriarchate, www.ec-patr.org/patrdisplay.php?lang=en&id=5 10/17/07.

¹³ Неопходно је пак приметити да је цариградски епископ увек признавао првенство по старешинству римском епископу. Ипак, римски епископ никада није имао јурисдикциону власт на Истоку. Види: *Ware*, *Eastern Christendom*, 129.

донски сабор из 451. године у 9. и 17. канону наводно дао цариградском патријарху право $\epsilon\kappa\kappa\lambda\eta\tau\omicron\nu$, тј. право да прима апелације свештенства чак и из других патријаршија и аутокефалних цркава.¹⁴ Ипак, мора се приметити да је васељенски патријарх истовремено и епархијски епископ који извршава $\epsilon\pi\iota\sigma\kappa\omicron\pi\eta$ над грчком популацијом у Цариграду (Истанбулу).

Из свега неведеног видимо да Васељенска патријаршија претендује на древно прејемство по части на основу 3. канона Другог сабора, који јој одређује место одмах поред папског трона, а од једанаестог века тај канон је чини *de facto* првом катедром у православном хришћанству. Патријаршија такође претендује на јурисдикциони ауторитет над целокупном православном дијаспором на основу 28. канона Халкидонског сабора, као и на право арбитраже међу свим црквама у православљу позивајући се на 9. и 17. канон истог Сабора. Цариградски патријарх је представљен као вођа свих православних и меродавни ауторитет за све аутокефалне православне цркве. За све ове аспирације Цариградска патријаршија се позива на горе поменуте каноне.

Минималистичко схватање ауторитетна цариградског патријарха

Минималистичко схватање власти васељенског патријарха најбоље се огледа у званичним изјавама Руске цркве у вези са првенством и влашћу у православној цркви. Минималистичко схватање је, у неку руку, одговор званичника Руске цркве на претензије Цариградске патријаршије. Оно се најбоље огледа у живој дипломатској активности Руске православне цркве по овом питању.

Патријарх московски и целе Русије Алексеј II, у размени неколико писама са цариградским патријархом Вартоломејем од априла 2002. до децембра 2004. године, недвосмислено је указао на званични став Руске православне цркве, која одбацује све претензије на јурисдикциону власт Васељенске патријаршије по питању апелација и њене тврдње о јурисдикцији над православном дијаспором.¹⁵

У серији писама патријарха Алексеја II побројана су сва максималистичка стремљења Цариграда. У писму бр. 5234 (18. септембар 2002. године) категорички је одбацио цариградске претензије на право јурисдикције над земљама које нису традиционални делови аутокефалних православних цркава, тј. над дијаспором. Патријарх Алексеј је том приликом изјавио да се халкидонски 28. канон, који Цариград користи да оправда свој став, не може

¹⁴ Ова тврдња се најбоље огледа у случају руског епископа Суворске епархије (Велика Британија), који се званично жалио Цариграду на своју матичну цркву и потом био примљен у сvezу цариградског клира без претходног канонског отпуста од матичне Руске цркве, док је још био под истрагом црквеног суда. Видети опширније у *Europaica Bulletin* 103 (July 20, 2006), 106 (October 4, 2006).

¹⁵ За детаљан опис садржаја преписке види: Официјални сајт Руске Православне Цркве (Званична интернет презентација Руске православне цркве), <http://www.mospat.ru/index.php?mid=253> 10/21/07

односити на православну дијаспору. Тврдећи да се коначна одлука о јурисдикцији над дијаспором мора донети на свеправославном сабору и да су садашња стремљења Васељенске патријаршије у супротности са канонским правом православне цркве, патријарх Алексеј је индиректно оспорио власт васељенског патријарха и његова експанзионистичка стремљења. Он истовремено одбацује и наводно право арбитраже Цариградске катедре над споровима међу православним црквама, а и њене тврдње о врховном вођству у православљу, као и став да је цариградски патријарх апсолутно меродаван у свим питањима православља.

Такав став је стално понављао и проширивао представник Руске православне цркве при европским институцијама, епископ бечки и мађарски Иларион Алфејев.¹⁶

У серији чланака епископ Иларион је убедљиво доказивао да цариградске претензије воде ка аутократском моделу власти у Цркви, док је у православној теологији власт неодвојиво повезана са идејом саборности.¹⁷ Из историјских разлога Цариградска црква има право првенства по части, што се ни у ком случају не сме мешати са јурисдикционим првенством/приматом. Цариградски патријарх има право јурисдикције једино у границама своје Патријаршије, а те границе су јасно дефинисане 28. канонем Халкидонског сабора и предањем Цркве. Оне обухватају само Тракију и Малу Азију (древне области Понта и Азије). Халкидонски 28. канон не укључује дијаспору у сферу утицаја Цариграда.¹⁸

Алфејев је такође оспорио цариградску тврдњу о праву арбитраже у споровима међу православним црквама.¹⁹ Он ипак признаје да је чињеница да не постоји коначан механизам који би гарантовао решење неспоразума међу православним црквама једна од озбиљних мана садашњег православног саборног модела црквене управе. У прошлости, то је била дужност Васељенског сабора. Алфејев примећује да се тренутно сваки случај решава засебно, кроз директне преговоре међу странама, међуправославне консултације, или чак преко посредника.²⁰ Он ипак сматра да Цариград никада није био схваћен као виша власт задужена за арбитражу.

Према Алфејеву, у православљу тренутно не постоји универзална екстерна власт, нити у виду једне личности нити као „колегијални“ орган који

¹⁶ H. Alfeyev, *Orthodox Witness Today*, Geneva 2006, 47–56; *Idem*, We respect the Patriarch of Constantinople as the first in honour, but we are against viewing him as ‘Pope of the East’, *Europaica Bulletin* 122 (June 4, 2007), orthodoxeurope.org/print/14/122.aspx 10/16/07; *Idem*, The Orthodox Understanding of Primacy and Catholicity, *Europaica Bulletin* 60 (March 17, 2005), orthodoxeurope.org/print/14/60.aspx 10/16/07;

¹⁷ Alfeyev, *Orthodox Witness Today*, 47.

¹⁸ *Idem*, op. cit., 49.

¹⁹ *Idem*, op. cit., 48.

²⁰ Као што наводи Алфејев, треба приметити да одлуке ових међуправославних консултација или других постојећих механизма за арбитражу међу православним црквама нису обавезујуће, већ имају саветодавни карактер. Види: Alfeyev, *Orthodox Witness Today*, 48.

би могао да ужива највишу власт. На нивоу помесних цркава једино епископски сабори имају врховну власт, нпр. Епископски сабор Руске цркве има власт над дефинисањем доктринарног учења, док сам руски патријарх ту власт нема. Алфејев наводи да се патријарх не може мешати у унутрашње ствари неке руске епархије. Слична је ситуација у целом православљу. На основу таквог модела црквене управе Алфејев тврди да заједница са Цариградском катедром никада није била схваћена као обавезујући фактор саборности у смислу у којем је заједница са Римском катедром схваћена у Римокатоличкој цркви.²¹ Стога, он категорички одбацује максималистичка схватања о цариградском патријарху као највишој власти, као и о његовој апсолутној меродавности у питањима православља.

Свети синод Руске православне цркве недавно је објавио званично саопштење у вези са преласком руског православног епископа Сурошке епархије (Велика Британија) под јурисдикцију Цариграда без претходног канонског отпуста из Руске цркве.²² У овом случају Синод је видео акт ароганције, супротан многим одлукама ауторитативних сабора (6. канон Првог васељенског сабора, 2. канон Другог васељенског сабора, 8. канон Трећег васељенског сабора, 3. канон Сардичког сабора из 343. године). Тиме су директно оспорене претензије Цариграда на право примања апелација и на арбитражу међу клиром аутокефалних православних цркава. Такође, цариградска тежња за јурисдикцијом над дијаспором је категорично одбачена. Синод је објавио да је позивање на 9, 17. и 28. канон Четвртог васељенског сабора у претензијама на јурисдикцију над дијаспором и праву на примање апелација свештенства аутокефалних цркава „недвосмислено незаконито и подразумева самовољно тумачење горе наведених канона, које је неисторијско и супротно духу канона“.²³

Следствено томе, Руска православна црква је снажно побила тврдње васељенског патријарха, којима би он добио прерогативе власти или јурисдикције које су различите од других православних поглавара. Такође, полагање права на ауторитарно или јурисдикционо вођство, опште право суђења/арбитраже у црквеним споровима у православљу или јурисдикција над целокупном православном популацијом која живи изван традиционалних граница својих цркава, недвосмислено и бескомпромисно су оспорене. Једини прерогатив који би Руска православна црква признала Цариградској патријаршији јесте „првенство части“,²⁴ схваћено у смислу „првенства љубави“ без икакве конотације власти.

²¹ Moscow Patriarchate's Representative Urges Vatican Not to Impose the Patriarch of Constantinople as an 'Eastern Pope' on the Orthodox World, *Europaica Bulletin* 106 (October 4, 2006) 10/16/2007.

²² The Declaration of the Holy Synod of the Russian Orthodox Church relating to the decision of the Holy Synod of the Patriarchate of Constantinople concerning the reception into its jurisdiction of Bishop Basil (Osborne), *Europaica Bulletin* 103 (July 20, 2006), orthodoxeurope.org/print/14/103.aspx 10/16/2007.

²³ Ibid.

²⁴ *Alfeyev*, We respect the Patriarch of Constantinople as the first in honour, *Europaica Bulletin* 122 (June 4, 2007).

Канон 3 Другог васељенског сабора

Као што је поменуто у кратком прегледу максималистичких схватања власти Васељенске патријаршије, у 3. канону Другог васељенског сабора (Цариградски сабор из 381. године)²⁵ наведено је да је васељенски патријарх други по части међу патријарсима, после епископа Рима. Канон гласи: „Епископ Цариграда мора имати првенство части послјије епископа Рима, јер је онај град нови Рим“.²⁶

Веома је тешко успоставити тачно значење овог канона. Неки каноничари сматрају да реч „послије“ (гр. μετὰ) треба разумети у хронолошком смислу, што би значило да је цариградски епископ овим каноном уздигнут на једнак ниво части са римским епископом, али касније.²⁷ Ипак, велика већина ауторитативних тумача православног црквеног права сматра да се овај канон у својој законској одредби није бавио хронологијом, већ да је двојицу поменутих епископа учинио једнаким по части, и одредио „поредак по коме један од њих има првенство, а други му следује.“²⁸

Ипак, спорови међу православним црквама не крећу се тим правцем. Све аутокефалне помесне православне цркве признају првенство части цариградском патријарху. Осврћући се на православно схватање првенства и власти у цркви, Алфејев наводи да Руска црква признаје да је „првенство у Цркви неопходно [како на нивоу помесне цркве тако и] на општем нивоу, али на нивоу Универзалне цркве то првенство не може бити јурисдикционо већ само по части.“²⁹

²⁵ “Τὸν μέντοι Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ρώμης ἐπίσκοπον, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ρώμην.” — *J. D. Mansi, Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Florentiae 1759, 3: 560. *M. Tanner, Decrees of the Ecumenical Councils*, London Washington, DC 1990, 32.

²⁶ *Н. Милаш*, Правила Православне цркве са тумачењима, Нови Сад 1895, 247; *Creeds, Councils and Controversies*, ed. *J. Stevenson*, New York 1966, 148. Види такође: *B. Daley, Position and Patronage in the Early Church: The Original Meaning of ‘Primacy of Honour’*. *JTS* n.s. 44 (1993) 529.

²⁷ Аристин, један од ауторитативних тумача православног канонског права, истиче ово тумачење (*Rhalles-Potles, Syntagma of the Divine and Sacred Canons* II, 176 — original title: *G. A Rhalles — M. Potles, Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*. I–IV Athenai 1852–59. Види такође: *P. L’Huillier, The Church of the Ancient Councils: The Disciplinary Work of the First Four Ecumenical Councils*, Crestwood 2000, 121; *Hieromonk Agapius and Monk Nicodemus, The Rudder*, ed. *D. Cummings*, Chicago 1957, 211. За више примера истог тумачења види: *V. N. Beneshevich, Canonical Anthology of XIV titles: Addendum*, St. Petersburg 1905, 21 (No.147).

²⁸ *Hieromonk Agapius and Monk Nicodemus, The Rudder*, 210; Насупрот Аристину, Јован Зонара, други древни ауторитет, сматра да овај канон нема хронолошких конотација, већ одређује рангирање двојице епископа. Према томе цариградски епископ је други по части, иза римског епископа. За ово он налази потврду у 123. Јустинијановој новели и у 36. трулском канону, у којима се цариградски епископ рангира иза епископа Рима. Види: *Rhalles-Potles, Syntagma* II, 173; *L’Huillier, The Church*, 121.

²⁹ *Alfeyev, We Respect the Patriarch of Constantinople as the first in honour, but we are against viewing him as ‘Pope of the East’*, *Europaica Bulletin* 122 (June 4, 2007), orthodoxeurope.org/print/14/122.aspx

Алфејев тврди да је „првенство части“ у изворном значењу било приписивано римском епископу, али он одбацује било какву конотацију власти у овом термину. У складу са већ поменутиим општим православним канонским предањем, он примећује да „сви древни канони приписују цариградском епископу друго место, иза римског епископа, а да ниједан канон не говори о „првенству“ Цариграда“.³⁰ Мађутим, Алфејев признаје да је после Велике шизме из 1054. године првенство части Цариграда било аутоматско.³¹

Чини се да Алфејев, и Руска црква уопште, термину „првенство части“ дају значење термина „почаст“, у смислу почасне титуле достојанства. Такво схватање је недавно било оспорено од стране Б. Дејлија, који је доказивао да се термин „првенство части“ не може разумети само у церемонијалном смислу, јер он недвосмислено обухвата престиж или *auctoritas*. Носилац ове титуле уживао би древно право патроната, право управљања, а имао би и право суђења.³² Тумачећи 3. канон Другог васељенског сабора, Дејли каже да „првенство части“ епископа Рима и Цариграда треба разумети са „јасним практичним, чак јурисдикционим импликацијама“.³³ Он сматра да је то очигледно у дешавањима после сабора, када цариградски епископи почињу да се мешају у унутрашње ствари других цркава (нпр. Нектарије Цариградски је председавао сабором у престоници, на коме су епископи Александрије и Антиохије били присутни и на коме се дискутовало о проблемима цркве у Арабији, која је јурисдикционо припадала Антиохијској архиепископији; затим, Нектаријеви наследници, св. Јован Златоусти, Атик, и Прокло хиротонисали су епископе за епархије из Понта, Азије и Тракије; такође, престиж Цариграда је нагло повећан додавањем Илирика јурисдикцији Цариграда царским указом из 421. године, иако је претходно припадао римској сфери утицаја).³⁴

Дејлијев аргумент, иако убедљив, није без контроверзе. Он помиње да се „првенство части“ најјасније огледа у праву епископа Рима да рукополаже епископе (а касније и поглаваре) других цркава (упоређи 28. канон Халкидонског сабора из 451. године). По њему, ово право аутоматски означава јурисдикциону власт. Ипак, Дејли не помиње како је сам цариградски епископ рукополаган. Иако је добио „првенство части“ 381. године, био је рукополаган од стране ираклијског епископа до дубоко у средњем веку.³⁵ Ова повластица ираклијских епископа била је остатак привилегија које су они уживали над епископима Византиона, пре него што га је цар Константин

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

³² Daley, Position and Patronage, 530.

³³ Ibid., 531.

³⁴ Види: Ibid., 539. Види такође: L'Huilier, The Church, 121; H. Chadwick, East and West: The Making of a rift in the Church, Oxford 2003, 107.; A. Fortescue, Orthodox Eastern Church, New York 1969, 35; G. G. Arnakis, review of Metropolitan Genadius, Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Speculum 32:1 (1957) 172.

³⁵ Види: Св. Симеон Солунски, De sacris ordinationibus, 225–226 (PG 155, 440); такође L'Huilier, The Church, 120.

Велики трансформисао у царску престоницу 330. године. Због тога је, хиротонија цариградских епископа, иако су други по рангу иза римских епископа, за дуго времена (у најмању руку до Халкидонског сабора 451. године)³⁶ зависила од митрополита веома мале и, у универзалном смислу, неважне епархије без обзира на одредбе Другог васељенског сабора из 381. године.³⁷

Теофило Александријски је на Сабору под Дубом веома оштро осудио мешање св. Јована Златоустог у спорове у Ефесу и Никомидији, изван његове епархије.³⁸ То показује да слободно тумачење термина „првенство части“ у смислу јурисдикционих права није било неоспаравано.³⁹

У закључку, тешко да би се могло разумети да 3. канон Другог васељенског сабора даје цариградском епископу директну јурисдикциону власт изван његове епархије. Стога се чини оправданим Алфејево схватање термина, где га он сматра само титулом почасног статуса и церемонијалне улоге у вођству Цркве, без икаквих посебних реалних права.

Канони 9 и 17 Четвртог васељенског сабора

Претензије Васељенске патријаршије на универзалну арбитражу заснивају се на 9. и 17. канону Халкидонског сабора из 451. године. У 9. канону Сабор одређује како треба решавати правне спорове свештенства и одређује да: „ако епископ или клирик има спор са дотичним епархијским митрополитом, нека се обрати егзарху велике области (дијецезе), или пријестолу царскога Цариграда, и код њега нека се суди“.⁴⁰ Слично и 17. канон одређује да

³⁶ Види: *Никифор Григора*, Ромејска историја 6.1.6. (PG 148:309); *M. Anastos*, Aspects of the Mind of Byzantium: Political Theory, Theology and Ecclesiastical Relations with the See of Rome, ed. S. Vryonis and N. Goodhue, Ashgate 2001, VIII:12–13. Постоји, пак, и мишљење да се утицај епископа Ираклије у избору цариградског епископа задржао све до краја XII века. Види нпр. *L. Thomassin*, Ancienne & Nouvelle Discipline de l'Église, touchant les bénéfices et les bénéficiers, ed. M. André, Paris 1864, 234.

³⁷ Забележен је изузетак при хиротонисању св. Јована Златоустог за цариградског епископа, кога је рукоположио Теофило Александријски, који се тада задесио у Цариграду. За детаљан опис живота и дела св. Јована Златоустог види: *J. Quasten*, St. John Chrysostom. Patrology. The Golden Age of Greek Patristic Literature From the Council of Nicaea to the Council of Chalcedon, Utrecht Antwerp 1960, 424–482; *A. Louth*, John Chrysostom and the Antiochene School to Theodoret of Cyrrhus. The Cambridge History of Early Christian Literature, eds. F. Young, L. Ayres, and A. Louth. Cambridge 2004, 342–352; *C. Baur*, S. Jean Chrysostome et ses œuvres dans l'histoire littéraire. Recueil de travaux publiés par les membres des conférences d'histoire et de philologie. 18 e Fascicule, Louvain Fontemoing Paris 1907; *M. Geerard*, and *J. Noret*, Clavis Patrum Graecorum. Supplementum. Corpus Christianorum, Turnhout 1998; *Anonymous*, Life and times of St. Chrysostom, The Christian Observer 71 (1872) 660–674; *F. Bauer*, Des heiligen Johannes Chrysostomus Lehre über den Staat und die Kirche und ihr gegenseitiges Verhältnis, (необјављена дисертација), Wien 1946; *J. D. Butler*, Life of John Chrysostom, Bibliotheca Sacra and Theological Review 1 (1844) 669–702.

³⁸ Види: *J. Quasten*, St. John Chrysostom, 424–482.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ *Милаш*, Правила I, 346; *Mansi*, op. cit. VII: 361: “...εἰ δὲ πρὸς τὸν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας μητροπολίτην ἐπίσκοπος, ἢ κληρικὸς ἀμφισβητοίη, καταλαβανέντω ἢ τὸν ἐξάρχον τῆς

уколико је неко „увријеђен био од свога митрополита, нека се усуди код егзарха велике области (дијецезе), или код цариградског пријестола, као што је прије речено“.⁴¹

Тумачећи текстове тих канона, Цариградска патријаршија тврди, пошто је трећим каноном Другог васељенског сабора цариградски патријарх уздигнут на ниво једнак римском епископу, да ти канони проширују власт васељенског патријарха дарујући му опште право примања апелација (ἐκκλήτων), наиме да суди клирицима осталих патријаршија. Та тврдња се завршава запажањем да „канони не дозвољавају ниједном другом трону (епископској катедри) право јурисдикционог делања изван својих граница“.⁴² Стога, Васељенска патријаршија *de facto* сматра да канони 9. и 17. уздижу цариградски трон чак изнад трона Рима у вршењу супраепархијске јурисдикције.⁴³ Поврх тога, ово схватање је званично примењено у недавном, већ поменутом, случају руског епископа из Велике Британије, који је уложио жалбу Цариграду против своје (Руске) Цркве. Његов случај је прихваћен у Цариграду и он је примљен у свезу клира цариградске патријаршије без претходног канонског отпуста из своје канонске цркве — Московске патријаршије. У образложењу своје одлуке, Васељенска патријаршија се позвала на 9. и 17. канон Халкидонског сабора (као и на 28. канон истог Сабора, о коме ће бити речи касније), полажући опште право на доношење пресуда у црквеним споровима у православној цркви, а посебно у дијаспори (Велика Британија се сматра дијаспором јер не припада традиционалним територијама ниједне аутокефалне православне цркве).⁴⁴

Руска православна црква се жестоко успротивила таквом тумачењу канона тврдећи да је оно „супротно православној еклисиологији и канонском предању православне цркве, [и] знак изузетно опасног помрачења канонске свести“.⁴⁵ На основу кратке анализе канонског предања које следи, чини се да је Свети синод Руске цркве имао разлога за простест.

διοικήσεως, ἢ τὸν τῆς βασιλευούσης Κωνσταντινουπόλεως θρόνον, καὶ ἐπ’ αὐτῷ δικάζεσθω”. Види такође: *Stevenson, Creeds*, 361; *Tanner, Decrees of the Ecumenical Councils*, 91.

⁴¹ *Милаш*, Правила I, 346; *Mansi. op. cit.* VII:365: „...εἰ δὲ τινες ἀδικοῖντο παρὰ τοῦ ἰδίου μητροπολίτου, ἢ παρὰ τῷ ἐξάρχῳ τῆς διοικήσεως, ἢ παρὰ τῷ Κωνσταντινουπόλεως θρόνῳ δικάζεσθωσαν, καθὰ προεῖρηται...”. Види такође *Stevenson, Creeds*, 361; *Tanner, Decrees of the Ecumenical Councils*, 95.

⁴² Званична интернет презентација Васељенске патријаршије: A Brief Historical note about the Ecumenical Patriarchate, www.ec-patr.org/patridisplay.php?lang=en&id=5 10/17/07

⁴³ Интересантно је приметити да се исто тумачење може наћи код Ц. Мајендофа у његовој књизи *The Orthodox Church*, Crestwood 1996, 133. Епископ Атанасије Јевтић, у својој књизи *Свештени канони Цркве*, Београд 2005, 109–10) не даје јасан став по овом питању, већ само избор из древних ауторитативних тумачења, те је тешко разабрати његов став.

⁴⁴ Види: The Declaration of the Holy Synod of the Russian Orthodox Church relating to the decision of the Holy Synod of the Patriarchate of Constantinople concerning the reception into its jurisdiction of Bishop Basil (Osborne), orthodoxeurope.org/print/14/103.aspx 10/16/07

⁴⁵ *Ibid.*

Према Д. Камингсу, коментатору енглеског издања *Крмчије*, ауторитативне антологије православног црквеног права, цариградски епископ нема јурисдикционо право над дијецезама и парохијама (дистриктима) других патријаршија, нити је он добио на Халкидонском сабору право да прима апелације из целе Цркве.⁴⁶ Ова тврдња је на убедљив начин заснована на чињеници да је на Халкидонском сабору цариградски архиепископ Анатолије прекорен од стране Сабора што је збацио епископа града Тира (јурисдикција Антиохијске патријаршије). Сабор је поништио ову Анатолијеву одлуку као незакониту. Да је Сабор имао намеру да цариградским епископима додели опште право суђења у Цркви, засигурно да би овакав укор био непримерен.

Исто тако, у касном средњем веку (у XIII веку), епископ Исак Ефески је изјавио да цариградски патријарх нема власт над осталим источним патријарсима.⁴⁷ Чини се да чак осам векова после Халкидонске одлуке наводно опште право цариградских епископа да примају апелације још увек није заживело у животу Цркве.

Надаље, тврдње о универзалном праву арбитраже цариградског трона не огледају се у световним царским одредбама. Цар Јустинијан (527–565) у својој 123. Новели, *Зборнику црквених ђавила* 3:2, и *Црквеним одредбама* 1:4 и 1:4:29 недвосмислено каже да против одлука патријараха нема апелација. Исто понавља и Лав VI Мудри у свом *Прохирону* 1.⁴⁸ На крају, Д. Камингс интересантно закључује да се током историје васељенски патријарх у својим бројним споровима са римским епископима никада није позвао на овај канон полажући право на право општег суђења.⁴⁹ Стога се чини да тврдње Цариграда имају веома малу историјску и канонску потпору. Правилно тумачење канона треба тражити на другом месту.

Из нејасне формулације 9. и 17. канона Халкидонског сабора, што по неким подразумева дихотомију јурисдикције „егзарха“ и цариградског епископа, принуђени смо да прихватимо став П. Л’Улијеа, да термин „егзарх“ игра одлучујућу улогу у утврђивању обима власти додељене цариградском трону.⁵⁰ Као што је Л’Улије одлично приметио, термин „егзарх“ у време доношења одлуке још увек није постојао као правни термин, тј. као званична титула. Историјском анализом термина долази се до закључка да је титула била коришћена у свом генеричком смислу, као „поглавар“ или „поглавица“.⁵¹ Стога се канон највероватније односи на судове поглавара провинција у решавању црквених спорова. У том случају неопходно је доказати да су све релевантне провинције имале *црквеног егзарха*. Л’Улије је приметио да по-

⁴⁶ The Rudder, 254.

⁴⁷ Види: *George Pachymeres, Byzantine History* 6:1 (PG 143, 443). Види такође: The Rudder, 254.

⁴⁸ Види: The Rudder, 254.

⁴⁹ Ibid., 255.

⁵⁰ *L’Huillier, The Church*, 232.

⁵¹ Ibid.

стоји конкретна сумња у вези са провинцијама Азије (део Мале Азије, данас Турске), Понта и Тракије.⁵² Да су ове провинције имале *егзархе*, канонска одредба би оставила на избор тужиоцу да по жељи поднесе апелацију или код *егзарха провинције* или цариградском трону.⁵³

По свој прилици ове три провинције нису имале *егзархе*. Имајући то у виду, К. Милер је предложио оригинално и убедљиво тумачење канона. Према његовој теорији, алтернативни термини „егзарх дијецезе/провинције“ и „цариградски трон“ функционишу као географски маркери јурисдикционог уређења.⁵⁴ Другим речима, ако дијецеза има *егзарха*, онда стране у спору треба да пошаљу апелацију њему, али ако *егзарха* у дијецези нема, апелацију би примио цариградски трон.⁵⁵ Ово тумачење такође прихватају А. Х. М. Џонс и Е. Херман.⁵⁶ Велики допринос овој теорији дао је П. Л'Улије недвосмислено доказавши да три горепоменуте дијецезе нису имале *егзархе*. Он је ово успео указавши на одсуство алузија на поглаваре ових провинција из древних саборских докумената (нпр. 6. канон Првог васељенског сабора). Такође, у касном IV веку не постоји доказ да су Кесарија (у Понту) или Ефес (у Азији), као велики градови-центри и седишта утицајних црквених великодостојника, икада уживали ауторитет *егзараха* (супрамитрополитска власт) над својим провинцијама.⁵⁷

Имајући на уму да нити представници Рима нити саме папе нису имале притужби на 9. и 17. канон Халкидонског сабора, да се цариградски епископ никада није мешао у унутрашње ствари древних патријаршија, Александријске и Антиохијске, као и горе поменута јасна ограничења власти цариградског епископа од стране самог Четвртог васељенског сабора и царских власти, морамо се сложити са П. Л'Улијеом да је Милерова теза логичан закључак овог проблема, те да она „даје целом канону веома задовољавајућу кохерентност“, док „другачија схватања воде прихватању тумачења која су или произвољна или подразумевају сасвим невероватне анахронизме.“⁵⁸

Канон 28 Четвртог васељенског сабора

Канон 28 Халкидонског сабора вероватно је једна од најспорнијих одредби црквеног законодавства до данас. Та изузетно интересантна одредба је

⁵² Ibid. 233.

⁵³ Види: Ibid.

⁵⁴ K. Müller, Kirchengeschichte. Tübingen 1929, 656–658; also L'Huillier, The Church, 233.

⁵⁵ L'Huillier, The Church, 233.

⁵⁶ A. H. M. Jones, The Later Roman Empire, Oxford 1964, 300; E. Herman, Chalkedon und die Ausgestaltung des Konstantinopolitanischen Primats, Das Konzil von Chalkedon, Würzburg 1953, 459–90. Види: L'Huillier, The Church, 233.

⁵⁷ Корисна анализа црквене (јурисдикционе) администрације у Азији, Понту и Тракији може се наћи у L'Huillier, The Church, 234–36.

⁵⁸ L'Huillier, The Church, 236.

толико изнијансирана у својој формулацији и терминолошкој прецизности да сматрамо да је неопходно да је овде у целости цитирамо:

„Следећи у свему установама светих отаца и уважавајући сада прочитано правило сто педесет најбогољубазнијих епископа, сакупљених на сабору у царскоме Цариграду, новоме Риму, за вријеме бившега цара добре успомене великога Теодосија, исто и ми одлучујемо и установљујемо у погледу повластица најсветије цркве истога Цариграда, новог Рима; јер су и пријестолу старог Рима оци правично даровали повластице, пошто је исти град владајућим био. Пак слиједећи истоме разлогу, сто педесет најбогољубазнијих епископа признали су једнаке повластице и најсветијем пријестолу новог Рима, разложито просудивши да град, који је удостојен цара и сената, и који ужива једнаке повластице староме царскоме Риму, уздигнут буде и у црквеним пословима као онај и да буде други послјије њега. Према томе, сами митрополити понтијске, азијске и тракијске области, а тако исто и епископи иноплеменика у реченим областима, биће постављани од реченог најсветијега пријестола најсветије цариградске цркве; то јест, сваки ће митрополит речених области са епархијским епископима постављати епархијске епископе, као што је у божанственим правилима прописано, а митрополите речених области, као што је казано, постављаће цариградски архиепископ, пошто се по обичају изведе сугласни избор, и о истоме он буде извјештен“.⁵⁹

На основу овог канона Васељенска патријаршија износи неколико тврдњи. У канонској одредби цариградски трон је добио „једнаке повластице“ (ἴσα πρεσβεῖα) са римским троном.⁶⁰ Ова одредба је жестоко оспоравана од

⁵⁹ *Н. Милаш*, Правила I, 390–91; *Mansi*, op. cit. VII:369: “Πανταχοῦ τοῖς τῶν ἁγίων πατέρων ὅροις ἐπόμενοι, καὶ τὸν ἁρτίως ἀναγνωσθέντα κανόνα τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων, τῶν συναχθέντων ἐπὶ τοῦ τῆς εὐσεβοῦς μνήμης μεγάλου Θεοδοσίου, τοῦ γενομένου βασιλέως, ἐν τῇ βασιλίδι Κωνσταντινουπόλει νέᾳ Ῥώμῃ, γνωρίζοντες, τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς ὀρίζομεν τε καὶ ψηφίζομεθα περὶ τῶν πρεσβείων τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας τῆς αὐτῆς Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης. Καὶ γὰρ τῷ θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης διὰ τὸ βασιλεῦν τὴν πόλιν ἐκείνην οἱ πατέρες εἰκότως ἀποδεδώκασι τὰ πρεσβεῖα καὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ ἑκατὸν πεντήκοντα θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι, τὰ ἴσα πρεσβεῖα ἀπένειμαν τῷ τῆς νέας Ῥώμης ἁγιωτάτῳ θρόνῳ, εὐλόγως κρίναντες, τὴν βασιλεῖα καὶ συγκλήτῳ τιμηθεῖσαν πόλιν καὶ τῶν ἴσων ἀπολαύουσαν πρεσβείων τῇ πρεσβυτέρᾳ βασιλίδι Ῥώμῃ, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὡς ἐκείνην μεγαλύνεσθαι πράγμασι, δευτέραν μετ’ ἐκείνην ὑπάρχουσαν καὶ ὥστε τοὺς τῆς ποντικῆς καὶ τῆς Ἀσιανῆς καὶ τῆς Θρακικῆς διοικήσεως μητροπολίτας μόνους, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς ἐπισκόπους τῶν προειρημένων διοικήσεων, χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τοῦ προειρημένου ἁγιωτάτου θρόνου τῆς κατὰ Κωνσταντινουπόλιν ἁγιωτάτης ἐκκλησίας δηλαδὴ ἐκάστου μητροπολίτου τῶν προειρημένων διοικήσεων μετὰ τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπων χειροτονοῦντος τοὺς τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπους, καθὼς τοῖς θείοις κανόσι διηγόρεται χειροτονεῖσθαι δέ, καθὼς εἴρηται, τοὺς μητροπολίτας τῶν προειρημένων διοικήσεων παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιεπισκόπου, ψηφισμάτων συμφώνων κατὰ τὸ ἔθος γινομένων καὶ ἐπ’ αὐτὸν ἀναφερομένων.”. Види такође: *Tanner*, *Decrees of the Ecumenical Councils*, 99–100.

стране Римске цркве, почевши од папских легата на Халкидонском сабору, преко самог Папе Лава I и потоњих папа укључујући и св. Григорија Двојеслова.⁶¹ Док је овај канон у потпуности признат од стране православне цркве, у Римској цркви је још увек оспораван.⁶²

Ипак, у помесним православним црквама тај канон је прихваћен на различите начине. Цариградска црква је у XX веку на основу тог канона потраживала јурисдикцију над православном дијаспором.⁶³ Овде се под православном дијаспором подразумевају православне црквене заједнице које се географски налазе изван традиционалних јурисдикцијских граница аутокефалних цркава.⁶⁴

Такво потраживање је било засновано на особености другог дела канонске формулације, где се каже да Цариградска црква има јурисдикцију над постављањем епископа у варварским областима Азије, Понта и Тракије (ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐν βαρβαρίκοις ἐπισκόπους τῶν προειρημενῶν διοικήσεων).⁶⁵ Цариградска црква у свом тумачењу сматра да се “ἐν βαρβαρίκοις” односи на варварске земље које се граниче са овим трима областима.⁶⁶

Таквом тумачењу канона од стране Цариграда снажно су се супротставиле остале помесне цркве, од којих најенергичније Руска црква. Због раширене и веома успешне мисионарске делатности с једне, а несрећног верског прогона и насиља над Црквом у XX веку са друге стране, Руска црква има веома велику и бројну дијаспору. Њена сфера утицаја протеже се преко знатног броја земаља, од Далеког истока, Кине и Јапана до америчких земаља. Захваљујући њеним мисионарима у Европи су основане православне цркве у балтичким и нордијским земљама. Према цариградском тумачењу 28. канона Халкидонског сабора, помесне цркве имају право јурисдикције само у оквиру политичких граница своје земље. Стога, сасвим је разумљиво да Руска црква предводи опозицију према оваквим ограничењима наметнутим од стране Цариграда.

У претходно поментуј кореспонденцији патријараха, московског и цариградског, московски патријарх је категорично порекао цариградске претензије над дијаспором засноване на 28. канону. Он сматра да је овај канон

⁶¹ За више информација о томе како је овај канон примљен у Римској цркви видети: L'Huilier, *The Church*, 268–95; Милаш, *Правила I*, 392–423.

⁶² Римска црква је *de facto* признала Цариграду друго место у црквеној хијерархији у 21. канону Цариградског сабора из 869–70. године. Тај канон даје списак свих патријараха цркве, а цариградски је стављен на друго место, после римског папе. У Римској цркви овај сабор се сматра васељенским. Коначно признање другог места Цариграду догодило се тек на Четвртом латеранском концилу 1215. године. (*Constitutio V*). Види: F. Dvornik, *Which Councils are Ecumenical*, *Journal of Ecumenical Studies* 3:2 (1966) 314–28 и L'Huilier, *The Church*, 295.

⁶³ A Brief Historical Note, www.ec-patr.org/patrdisplay.php?lang=en&id5

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Види: L'Huilier, *The Church*, 278.

⁶⁶ Види: A Brief Historical Note, www.ec-patr.org/patrdisplay.php?lang=en&id5; Constantelos, *The Origins*, www.goarch.org/print/en/ourfaith/article8148.asp; С. Тројицки, Црквена јурисдикција над православном дијаспором, Сремски Карловци 1932, 34–35.

одредба о варварским областима унутар дијецеза поменутих у канону.⁶⁷ Према његовом мишљењу, овај канон ни у једном случају не даје само Цариграду јурисдикциона права над дијаспором, пошто би тиме мисионарска права и обавезе других православних цркава биле спречене.⁶⁸

Чини се да је веома тешко оправдати претензије Цариградске патријаршије над дијаспором. Неопходно је приметити да су максималистичке тежње настале тек у XX веку за време цариградског патријарха Мелетија II Метаксакиса. Као што С. Тројицки каже, пре Метаксакиса Цариградска црква није никада тежила општој јурисдикцији над дијаспором.⁶⁹ Тек по наглomu паду броја православног становништва у Малој Азији и потоњем неумитном опадању престижа Васељенске патријаршије, у жељи за надокнадом изгубљеног, цариградски патријарси отпочели су своје тежње за влашћу над целом православном дијаспором.

Чак ни језичка анализа 28. канона не подржава ову тежњу. Као што је Л'Улије одлично приметио у својој анализи грчког оригинала текста канона, део „у реченим областима“ (проϰριϰμένων διοικήσεων) јесте одредница термина „епископи“ (ἐπισκόποις), а не термина „иноплеменика“, тј. „међу варварима“ (ἐν βαρβαρικοῖς). Стога, Л'Улије сматра да „цела реченица [у канону] чини граматичку целину коју треба разумети глобално, јер ако су епископи „иноплеменика“ били зависни од поменутих дијецеза, онда је то из сасвим очигледних географских разлога“.⁷⁰

Ово схватање налази потпору у византијском црквено-правном предању. Један од ауторитативних византијских тумача црквеног права, Аристин, сматра да цариградски патријарх има право да поставља само митрополите у три поменуте дијецезе и варварске епископе у њима.⁷¹ Јован Зонара, други велики ауторитет, инсистира на томе да се канон односи на варварске народе који се налазе унутар ових дијецеза (τῶν ἐπισκόπων τῶν ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς ἔθνεσι, τοῖς οὖσιν ἐν ταῖς ῥηθείσαις διοικήσεσιν).⁷² Такође, Матија Властар пише да цариградски епископ овим каноном добија право да рукополаже епископе варварских народа у дијецези која је под његовом влашћу.⁷³ На крају, Теодор Валсамон у свом тумачењу овог канона каже да под варварским епископима треба разумети Алане, Русе и друге, јер су Алани живели унутар Понтске дијецезе, а Руси унутар Тракијске дијецезе.⁷⁴ Дакле, овим каноном власт цариградског патријарха се проширује не географски ван додељених му дијецеза, већ на неромејске народе унутар његове канонске сфере утицаја.

⁶⁷ За детаљније податке у вези са овом тврдњом види: Патријарх московски и све Русије *Алексеј II*, Переписка между Константинопольским и Московским Патриархатами по вопросу об окормлении православной диаспори, www.mospat.ru/index.php?mid=253 10/18/07

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ *Тројицки*, Црквена јурисдикција, 1–26.

⁷⁰ *L'Huillier*, The Church, 279.

⁷¹ *Rhalles-Potles*, II, 286. Види такође: *L'Huillier*, The Church, 279; *Јевѡућ*, Свештени канони, 118.

⁷² *Rhalles-Potles*, II, 283. Види такође: *L'Huillier*, The Church, 279.

⁷³ Алфавитска синтагма, Писмо Е, поглавље II; *Rhalles-Potles*, VI, 257.

⁷⁴ Види: *Милаш*, Правила I, 399.

Исто тако, историјски контекст канонске одредбе не подржава тежње Цариграда за општом јурисдикцијом над дијаспором. Помињање само Азије, Понта и Тракије у овом канону веома снажно наговештава његову ограничавајућу природу. Године 395. цивилне дијецезе Дакије и Македоније биле су припојене Источном царству. Природно, у њима се јасно могао осетити одређени афинитет цркава према Цариграду, центру Источног царства.⁷⁵ Штавише, 421. године цар Теодосије II објављује закон којим се одређује да се цркве у провинцији Илирика у случају било каквог међусобног спора имају обратити катедри Новог Рима.⁷⁶ Овде се види да Цариград јесте имао одређени утицај над западним цивилним дијецезама источног дела Царства, међутим те области се не помињу у 28. канону!

У званичном писму папе Лава I Халкидонском сабору може се наћи појашњење одредбе 28. канона. Из писма се види да је канон само потврдио дуготрајну праксу цркава у поменутих трима дијецезама да њихове митрополите рукополаже цариградски епископ.⁷⁷ Према томе, канон је само потврдио успостављену праксу без додавања нових привилегија.

Из свега наведеног се чини сасвим реалним закључак да 28. канон Четвртог васељенског сабора није доделио Цариграду право опште јурисдикције над областима изван утицаја аутокефалних православних цркава. Поврх тога, уместо експанзивног тумачења канона, требало би обратити пажњу на чињеницу да су цариградски епископи пре канонске одредбе имали опште право рукополагања у Азији, Понту и Тракији, а после Халкидонског сабора њихова права се ограничавају само на хиротоније митрополита, док се права митрополитског надзора над епископима у поменутих дијецезама потврђују.⁷⁸

Закључак: Власиј васељенског патријарха у православној цркви

На основу изложених чињеница чини се да максималистичке тежње Цариградске патријаршије нису осведочене у православном канонском и ис-

⁷⁵ За анализу јурисдикционе ситуације у пограничним областима између Источног и Западног дела Црства види: *E. Demougeot, De l'unité à la division de l'Empire romain*, Paris 1951; *F. Dvornik, The Idea of Apostolicity in Byzantium*, Cambridge, MA 1958, 25–29; see *L'Huillier, The Church*, 279.

⁷⁶ Codex Theodosianus 16, 2, 45: „Philippo praefecto praetorio Illyrici. Omni innovatione cessante vetustatem et canones pristinos ecclesiasticos, qui nunc usque tenuerunt, per omnes Illyrici provincias servari praecipimus. Tum si quid dubietatis emerit, id oporteat non absque scientia viri reverentissimi sacrosanctae legis antistitis urbis Constantinopolitanae, quae Romae veteris praerogativa laetatur, conventui sacerdotali sanctoque iudicio reservari. Dat. prid. id. iul. Eustathio et Agricola cons. (421 iul. 14).“ Јула 14. 421. године царским законом наређено је префекту Илирика да се одлуке васељенских сабора имају признавати као царски закони, а сви озбиљнији случајеви који се не могу решити на нивоу дијецезе Илирика морају бити упућени цариградском трону на решавање, јер овај трон ужива једнаке привилегије са троном старог Рима (види такође фусноту 34).

⁷⁷ АСО 2,1,3,118; такође *Јевтић*, Свештени канони, 118.

⁷⁸ Види: АСО 2,1,3,98–99; такође *Јевтић*, Свештени канони, 118; *Милаш*, Правила I, 392–97.

торијском предању, које је саставни део православне еклисиологије. Ипак, питање обима власти и ауторитета васељенског патријарха још увек остаје отворено. Поуздан одговор на ово тешко питање требало би потражити у оквиру саме православне еклисиологије. *Евхаристијска еклисиологија заједништва* коју је развио Јован Зизиулас,⁷⁹ а која је мање-више општеприхваћена у савременој православној еклисиологији, имаће велики значај у дефинисању улоге васељенског патријарха.

Евхаристијска еклисиологија заједништва се заснива на претпоставци да црква Божија мора учествовати у тајни живота у Богу. За Зизиуласа (као и за Хомјакова и Афанасијева пре њега) Бог је заједница, тројично релацијско/односно биће. Црква је надаље дефинисана као учествовање у тројичном/заједничарском животу Божијем, што се у помесној цркви најбоље одражава кроз евхаристију. У служењу евхаристије, под началствовањем помесног епископа, Христос је у потпуности присутан и сједињује Цркву са свим осталим локалним црквама. Према томе, свака евхаристијска заједница са својим епископом представља Христову Цркву у целости, али не исцрпно, јер локална црква не може постојати сама за себе без *заједнице* са осталим локалним црквама.⁸⁰ Епископ као глава локалне цркве, због централног места његове службе у евхаристији представља залог јединства, али он не ствара јединство, већ га он надгледа и штити.⁸¹ Зизиулас доноси логичан закључак да епископска служба, због своје евхаристијске природе, никада не може бити обављана изван или изнад локалне цркве, већ само унутар ње.⁸² Епископ као гарант јединства међу црквама Божијим (појединачне локалне цркве — епархије) такође је члан епископског тела — архијерејског сабора. Према томе, јединство Цркве се најбоље изражава у јединству локалних цркава, као потпуних цркава Божијих.⁸³ Као што Кристофер Ради у свом вештом резимирању Зизиуласовог става каже да у *евхаристијској еклисиологији заједништва* не може бити никаквог црквеног преимућства у коме би „многи били сведени на једног“.⁸⁴ Овај еклисиолошки модел, према Зизиуласу, изискује *службу ѿрвенства/ѿримања* ради правилног функционисања Цркве (а што је у складу са 34. каноном Св. Апостола). Ово *ѿрвенство* пак не сме ометати унутрашње јурисдикционе послове локалних цркава, и мора бити спровођено унутар, а не изнад заједништва и саборности.⁸⁵

⁷⁹ За изузетну анализу Зизиуласове еклисиологије види: *Ch. Ruddy, The Local Church, New York 2006, 22–30.*

⁸⁰ Види: *J. Zizioulas, Being as Communion: Studies in Personhood and the Church, Crestwood 1985, 247, 154 и 157.* Види такође: *Ruddy, The Local Church, 24 and 171.*

⁸¹ *J. Zizioulas, Primacy in the Church: An Orthodox Approach. Petrine Ministry and the Unity of the Church, ed. J. F. Puglisi, Collegeville 1999, 119; idem., Being as Communion, 24, 153, 199, и 250–51.* Види такође: *Ruddy, The Local Church, 26.*

⁸² Фуснота 107; *Ruddy, The Local Church, 26.*

⁸³ Фуснота 113; *Ruddy, The Local Church, 27.*

⁸⁴ *Ruddy, The Local Church, 27.*

⁸⁵ Поглавар мора остати у оквиру граница своје помесне цркве, јер би било каква супрајурисдикција угрозила равнотежу између „једног“ и „многих“, а тиме би било угрожено и

Стога, тренутни консензус у православној еклисиологији не оставља места претерано централизујућим тенденцијама васељенског трона. У овој еклисиологији има места првенству, али то првенство не сме бити конципирано као јурисдикциона власт изван граница помесне цркве. Те границе, у случају Васељенске патријаршије, биле би канонски одређене провинције Азије и Понта (данас Мала Азија) и Тракије (северна Грчка).⁸⁶ Цариградске тежње за универзалном јурисдикцијом над целокупном православном дијаспором, а не само над дијаспором из канонских територија Васељенске патријаршије, у супротности су са схватањем *ἵρвенσίῃ* у православној еклисиологији, као преимућства у љубави и служењу. Оне морају бити схваћене као повреда јурисдикционих права аутокефалних помесних цркава чији су верници променили место становања и преселили се у *territorium nullius* (област изван традиционалних јурисдикција аутокефалних цркава). Еклисиолошка недопустивост преимућства и приоритета међу црквама ни у ком случају не допушта васељенском трону право коначне арбитраже због горепомнуте опасности да би „многи били сведени на једног“. Овај принцип такође предупредује тежње било којег другог православног епископског/патријаршког трона за меродавношћу и универзалним вођством свих православних. Принцип заједништва цркви Божијих, тј. саборност, чини неопходним да се највиша власт у Цркви остави Васељенском сабору, чије одлуке би потом биле прихваћене од стране сваке аутокефалне цркве понаособ.⁸⁷

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ — LIST OF REFERENCES

- Agapius (Hieromonk) and Nicodemus (Monk)*, *The Rudder*, ed. *D. Cummings*, Chicago 1957
- Alfeyev H.*, *Orthodox Witness Today*, Geneva 2006
- Alfeyev H.*, *The Orthodox Understanding of Primacy and Catholicity*, *Europaica Bulletin* 60 (March 17, 2005), orthodoxeurope.org/print/14/60.aspx 10/16/07
- Alfeyev H.*, *We respect the Patriarch of Constantinople as the first in honour, but we are against viewing him as 'Pope of the East'*, *Europaica Bulletin* 122 (June 4, 2007), orthodoxeurope.org/print/14/122.aspx 10/16/07
- Anastos M.*, *Aspects of the Mind of Byzantium: Political Theory, Theology and Ecclesiastical Relations with the See of Rome*, ed. *S. Vryonis* and *N. Goodhue*, Ashgate 2001

заједништво међу помесним црквама. Види: *Zizioulas*, *Being as Communion*, 139; *idem*, *The Church as Communion*, *St. Vladimir's Theological Quarterly* 38 (1994) 10 и 16. Види такође: *Ruddy*, *The Local Church*, 28.

⁸⁶ Византијске области Македоније и Илирика данас су канонске територије аутокефалних помесних цркава Србије и Бугарске.

⁸⁷ Процес прихватања сабора од стране помесних цркава, укључујући и васељенске саборе, јесте историјска реалност. Очигледан пример је већ поменути случај да је Римска црква прихватила догматске одлуке Четвртог васељенског сабора, али не и канонске. Канони 3. Другог васељенског сабора и 28. Четвртог васељенског сабора никада нису званично прихваћени од стране Римске цркве, али је заједништво цркава било очувано још наредних 600 година, све до 1054. године. Такође, ауторитет Петошестог или Трулског сабора, још увек је под знаком питања у Римској цркви, док се овај сабор у православној цркви сматра Васељенским.

- Arnakis G. G.*, Review of *Metropolitan Genadius*, *Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, *Speculum* 32:1 (1957)
- Bauer F.*, *Des heiligen Johannes Chrysostomus Lehre über den Staat und die Kirche und ihr gegenseitiges Verhältnis*, (необјављена дисертација), Wien 1946
- Baur C.*, *S. Jean Chrysostome et ses œuvres dans l'histoire littéraire*. Recueil de travaux publiés par les membres des conférences d'histoire et de philologie. 18 e Fascicule, Louvain Fontemoing Paris 1907
- Beneshevich V. N.*, *Canonical Anthology of XIV titles: Addendum*, St. Petersburg 1905
- Butler J. D.*, *Life of John Chrysostom*, *Bibliotheca Sacra and Theological Review* 1 (1844)
- Chadwick H.*, *East and West: The Making of a rift in the Church*, Oxford 2003
- Constantelos D.*, *The Origins and Authority of the Ecumenical Patriarchate of the Orthodox Church*, <http://www.goarch.org/ourfaith/ourfaith8148> 1/19/09
- Daley B.*, *Position and Patronage in the Early Church: The Original Meaning of 'Primacy of Honour'*. JTS n.s. 44 (1993)
- Demougeot E.*, *De l' unité à la division de l' Empire romain*, Paris 1951
- Dvornik F.*, *The Idea of Apostolicity in Byzantium*, Cambridge, MA 1958
- Dvornik F.*, *Which Councils are Ecumenical*, *Journal of Ecumenical Studies* 3:2 (1966)
- Fortescue A.*, *Orthodox Eastern Church*, New York 1969
- Geerard M. and Noret J.*, *Clavis Patrum Graecorum. Supplementum. Corpus Christianorum*, Turnhout 1998
- Herman E.*, *Chalkedon und die Ausgestaltung des Konstantinopolitanischen Primats*, *Das Konzil von Chalkedon*, Würzburg 1953
- Jones A. H. M.*, *The Later Roman Empire*, Oxford 1964
- L'Huillier P.*, *The Church of the Ancient Councils: The Disciplinary Work of the First Four Ecumenical Councils*, Crestwood 2000
- Louth A.*, *John Chrysostom and the Antiochene School to Theodoret of Cyrrihus*, eds. *F. Young, L. Ayres, and A. Louth*, *The Cambridge History of Early Christian Literature*, Cambridge 2004
- Mansi J. D.*, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Florence and Venice 1759–1798
- Meyendorff J.*, *The Orthodox Church*, New York 1996
- Müller K.*, *Kirchengeschichte*. Tübingen 1929
- Nathanail P.*, *The Ecumenical Patriarchate of Constantinople*, <http://www.goarch.org/ourfaith/ourfaith8880> 10/23/07
- Perry K., Melling D. J., Brady D., Griffith S. H. and Healy J.* (eds.), *Ecumenical Patriarch*. The Blackwell Dictionary of Eastern Christianity, Oxford 1999
- Quasten J.*, *St. John Chrysostom. Patrology. The Golden Age of Greek Patristic Literature From the Council of Nicaea to the Council of Chalcedon*, Utrecht Antwerp 1960
- Ralles G. A. — Potles M.* (eds.), *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*. I–IV Athenai 1852–59
- Ruddy Ch.*, *The Local Church*, New York 2006
- Stevenson J.* (ed.), *Creeds, Councils and Controversies*, New York 1966
- Tanner M.*, *Decrees of the Ecumenical Councils*, London — Washington, DC 1990
- Thomassin L.*, *Ancienne & Nouvelle Discipline de l' Église, touchant les bénéfices et les bénéficiers*, ed. *M. André*, Paris 1864
- Ware K.*, *Eastern Christendom. The Oxford Illustrated History of Christianity*, ed. *J. McManners*, Oxford 2001
- Zizioulas J.*, *Being as Communion: Studies in Personhood and the Church*, Crestwood 1985
- Zizioulas J.*, *Primacy in the Church: An Orthodox Approach*, ed. *J. F. Puglisi*, *Petrine Ministry and the Unity of the Church*, Collegeville 1999
- Zizioulas J.*, *The Church as Communion*, *St. Vladimir's Theological Quarterly* 38 (1994)

Јевђић А., Свештени канони Цркве, Београд 2005

Милаш Н., Правила Православне цркве са тумачењима, Нови Сад 1895

Тројицки С., Црквена јурисдикција над православном дијаспором, Сремски Карловци 1932

Vasilije Vranić

THE AUTHORITY OF THE ECUMENICAL PATRIARCH
IN THE ORTHODOX CHURCH:
A HISTORICO-CANONICAL ANALYSIS

The exact extent of the authority of the Bishop of Constantinople has been a point of contention in Christendom since the fourth century. Although, the city was practically formed in 330 AD, already some fifty years later it was elevated to the second place of honor in the Christian Church. In the next century (some 120 years after its foundation), at the Council of Chalcedon, the Bishop of Constantinople, bore the title Patriarch with the Bishops of the ancient Apostolic sees of Rome, Alexandria, Antioch, and Jerusalem. And by the end of the next century the Patriarch of Constantinople bore the title of Ecumenical Patriarch. This astronomical ascent of the throne of Constantinople in importance and honor, as expected, left certain questions unanswered, of which the most pressing is the precise role and authority of the Patriarch of Constantinople. Does his title "Ecumenical", which is a common place in modern Orthodoxy, denote the extent of his jurisdiction and authority?

The present Orthodox understanding of the exact extent of authority of the Ecumenical Patriarch is far from being undisputed. The study of the contemporary Orthodox ecclesial order will show that there are two main understandings, a maximalist understanding proposed by the advocates of the Ecumenical throne, and a minimalist understanding fervently promoted by the Russian Orthodox Church, which due to its size, and general influence claims succession of the prerogatives bestowed upon the Church of Constantinople by the ancient Canons. Further, due to the maximalist claims of Constantinople, the Russian Church would not only loose its prestige, but also a large part of the territories it acquired by its missionary activities, and, most importantly, it would loose its large diaspora.

The purpose of the present work was to attempt to provide an answer to the extent of jurisdiction and authority of the Ecumenical Patriarch in the modern Orthodox Communion based on the historical and canonical evidence on the subject. In order to do this the paper explored the minimalist and maximalist

understandings of the authority of the Patriarch respectively in order to clearly define both standpoints.

Here it was argued that the claims of the Ecumenical Patriarch for: 1. universal jurisdiction over the Orthodox Diaspora, 2. final arbitration between the Orthodox Churches, and 3. supreme leadership of the entire Orthodox Communion cannot be warranted by contemporary Orthodox Ecclesiology as informed by the Canon Law of the Orthodox Church and history of the Church. The historical approach was emphasized in the attempt at answering these questions, since it plays a vital role in the shaping of Orthodox Ecclesiology.

The answer to the penultimate question of the extent of authority of the Ecumenical Patriarch was offered through a synthesis of the *Communion Ecclesiology* developed by John Zizioulas, which states that there cannot be any kind of ecclesial priority in the Orthodox Church in which “the many would be collapsed into one”, and which would interfere with the internal jurisdictional affairs of autocephalous local churches. Any primacy in Orthodoxy must be exercised within and not above communion and conciliarity. Consequently, the current consensus of the Orthodox Ecclesiology does not leave any room for excessively centralizing tendencies of the Ecumenical throne. The ultimate authority remains with the Ecumenical Council.